

І, насамкінець, про авторитарність франкістської політичної системи свідчать деякі особливості переходу Іспанії до парламентсько-монархічної форми державного правління: іспанське суспільство не змінювалось ні економічно, ні соціально, ні культурно, ні духовно; франкізм попри свою тривалу історію, не зруйнував основ громадянського самоуправління, більше того, не загальмував поступове формування громадянського суспільства. Це істотна відмінність в порівнянні з тим, що переживає нині Україна.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Испания. 1918-1972 г. Исторический очерк.-М.,1975.-С.46-48; Гарсиа Х. Испания XX века.-М., 1967. -С. 275,320 ; Пожарская С.П.Франкизм как испанская разновидность фашистской государственности //Фашизм и антидемократические режимы в Европе.-М.,1981.- С.47-63; 2. Пожарская С.П. Генералиссимус Франко и его время //Новая и новейшая история.-1990.-№6.-С.164-185; 3. Думал ли Франко о будущем Испании? //Проблемы испанской истории.-1992.-М., 1992.-С. 5-15. 3.García Escudero J.M. Historia política de las dos Espanas. Tomo IV.-Madrid.-1976.-P.1840; 4.Manuel Vazquez Montalban. De Franguito a Franco, Franco,Franco!!! El Pais Semanal.-1992.-29.XI.; 5.Gallo M. Spain under Franco.- New Jork.- 1974.-P. 29-34; Cierva R. de la. La trayectoria del antifrangismo. -Barcelona, 1985.- P. 110-111; Juan Pablo Fusi. Franco.Spanien unter der Diktatur, 1936-1975.- Munchen, 1992.- P.10-13.; 6. Juan Pablo Fusi.Franco.- P.62.; 7.Eduardo Maro Tecqjen. Franco en el Azor.// El Pais Domingo.-1990.-II; Manuel VarquezMontalban. De Franguito a Franco, Franco, Franco.//El Pais Semanal.-1992.-29.XI; Juan Pablo Fusi. Franco. - P.63-65; 8. Пожарская С.П. Думал ли Франко о будущем Испании? //Проблемы испанской истории.-С.5; 9. Висенс Хуан. Записки по истории франкистского режима.//Проблемы испанской истории.-1979.-М.,1979.-С.80-83, 89-90; Страны Южной Европы в современном мире.-М.,1989.-С.10-17; 10. Пожарская С.П. Думал ли Франко о будущем Испании? //Проблемы испанской истории.-С.5; Сориа Жорж. Война и революция в Испании. 1936-1939. в 2-х томах. -М.,1987.-Т.2.-С.323; Пономарева Л.В. Испанский католицизм XX века.-М., 1989.-С. 5-7; 11. Конституция буржуазных государств Европы.-М. ,1957.-С. 521-533; Савин В.А. Франкистская диктатура и "Органический закон государства" 1967г. //Советское государство и право.-1974.-№5.-С. 122-126; 12. Висенс Хуан. Испания: Тенденции экономического развития //Мировая экономика и международные отношения.-1966.-№7.-С.40-49; Авилова А.В., Веденяпин Я.С. Экономика Испании.-М., 1978.-С.5-86; Tamames R. Una idea de España: Ager, Roy y manana. - Barselona, 1985. - P. 80-98; Ruiz David. La dictatura franquista. 1939-1975. - Oviedo, 1978. - P. 75-106; Esteban Jorge de a Querra Lurs Lopes. La crisis del Estado franquista. - Barselona, 1977- P. 55-59.

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Г.В.Журбелюк

ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: СПАДЩИНА І ПЕРСПЕКТИВИ.

Активність суб'єкта в будь-якому науковому дослідженні визначається вибором методів, принципів, шляхів побудови системи знань. На цей вибір, в свого чергу, безпосередньо впливає концептуально-методологічне спрямування, яке уплітається в дослідницьку практику, не зважаючи навіть на рівень усвідомлення автором такої залежності. Для розуміння сутності методологічних підходів до викладання сучасного курсу історії держави і права в Україні, як це вимагається в

системі вищої освіти і в наукових колах нашого суспільства, необхідно звернутись по допомогу до ретроспективного методу дослідження філософсько-світоглядного базису цієї науки.

Вже перші теоретики права радянських часів, такі як Є.Пашуканіс, І.Разумовський, М.Рейснер, П.Стучка, звертали особливу увагу на розробку методології радянської правознавчої науки. Останній з названого ряду вчених став навіть творцем конкретних прийомів порівняльного аналізу як основи радянського порівняльного правознавства. Молода правознавча наука, критикуючи ідеалістичні і метафізичні філософсько-світоглядні підходи, метод емпіризму, формалістичні концепції, сміливо оперувала в правознавчих дослідженнях загальнонауковим методом сходження від абстрактного до конкретного, вульгарно абсолютизувала протиставлення матеріального ідеальному, що було, безсумнівно, чистим запозиченням із марксового "Капіталу". Діалектико-матеріалістичний метод, що широко використовувався досі в соціально-економічних дослідженнях, знайшов свою інтерпретацію і в правознавстві. У вітчизняній науці закладались основи філософсько-світоглядного фундаменту, в якому чітко визначалось співвідношення методології права і приватно-наукових методів пізнання правових явищ.

В подальшому розвитку радянського суспільства і держави із зростанням командно-адміністративної системи і становленням тоталітарного режиму відбувалась трансформація самого права /воно все більше ставало декларативно-описовою загальнотеоретичною дисципліною/ і методів його дослідження і викладання / вони зводились до підгонки явищ під конкретні партійні вказівки і сталінські цитати/.

Обслуговуючи систему, радянське право виправдовувало грубу сваволю, знехтування законністю. Звідси і казуїстичний спосіб викладання історії держави і права, трактування співучасті в різного роду опозиційних виступах, ігнорування презумпції невинності, тощо. Через перевернуте зображення права та його історії в СРСР намагались замаскувати зниження статусу цивільного права, як антиподу командно-адміністративної системи, штучне підвищення статусу адміністративного права для обґрунтування безумовної обов'язковості і імперативності радянського правоустрою. Викладання цивільного права, цього регулятора і носія найважливіших елементів правової культури, майже повністю замінюється тлумаченням права адміністративного. А за цим приходять адміністратори від науки, для яких повністю відсутні справжні наукові цінності, головне - за будь-яку ціну підніматись наверх сходами суспільної драбини.

Отож на довгі часи в наукових дослідженнях з правознавчих питань і у викладанні історії держави і права запанували чисті абстракції, загальні розмірковування, гра понять, догматичні вправи, які в перші післяжовтневі роки так активно критикували представники молодого правознавчої науки як найбільші хиби буржуазного правознавства. Це було "чистої води" соціальне замовлення командно-адміністративної системи, результатом якого стало створення наукоподібних дисциплін з відповідними атрибутами і шумовими ефектами. Історія держави і права, як і всі інші науки юридичного циклу, за справедливим висловом сучасних правознавців, стала "галузевою філософією". І поки існувала радянська держава, така система правознавчих наук повністю відповідала її потребам. Із наближенням критичного моменту "маси соціалізму" в середині 80-х років почалось переосмислення історії в цілому, історії держави і права, зокрема.

Гостро потребувалась акцентуація питань методології пізнання.

Як відомо, механізми дії будь-якої держави в добу депресії, інерційно-статичного розвитку, заданого попереднім розвитком, завжди цікавили громадські і наукові кола. Як прискорити вихід із загальної неусталеності, за якими моделями політичного, соціально-економічного і правового розвитку можливо дійти до стабілізації рівноваги? Це питання на середину 80-х рр. позначилось досить конкретно для цілого ряду країн Східної Європи, але ще не всі державці усвідомлювали причетність своїх країн до дестабілізації. Тим не менш, в соціалістичній співдружності ці питання активно дебатовались науковцями. Правознавці тих країн народної демократії, правове становище яких було розкутішим, ніж в СРСР, а показники економічного розвитку найкращими по співдружності, все ж таки свої досягнення вимірювали критично і на перше місце виносили проблеми політико-правового режиму і його вдосконалення, методологічного забезпечення в цих умовах правознавчих дисциплін. Отже, вже на початку перебудови в СРСР в умовах послаблення радянського зовнішньополітичного контролю основні напрями і завдання в галузях держави і права, його історико-філософського осмислення почали визначатись конкретно, зокрема вченими Німецької Демократичної Республіки і Чехословаччини.¹

Правознавчі науки в самому СРСР залишались в той час ще досить консервативними і були, за висловом відомого радянського правознавця С.Алексеева, "бойким науковим середнячком з занедбаним господарством".² Вони залишались наукоподібною сферою практичної політики і ідеології з загальною апологетичною спрямованістю при аналізі державно-правової дійсності в країні. Разом з тим, з кінця 80-х протягом десятиріччя з'являються проблемні публікації щодо сутності нового праворозуміння,³ недоліків розвитку радянської правознавчої науки, завдань правознавства в умовах самостійного демократичного розвитку України і Росії, в яких приділялась увага і загальним концептуальним положенням викладання основ юриспруденції, історії держави і права в нових умовах.⁴ Так, на думку російського дослідника права В.Нерсисянца, в політико-правовій практиці перебудовного періоду так само важко відмовлялись від надбання попереднього покоління, як в радянські часи доволі повільно зрекались помилкової і шкідливої теорії відмирання держави, підміни державно-правових форм організації політичної влади командно-адміністративною системою, поєднання суспільних і державних форм демократії. Доволі дивно, що саме цей симбіоз автор механічно продовжує називати термінологічними визначеннями радянських часів, хоча вже достатньо зрозуміло, що все це важко назвати "демократією" через нерозвинутість, недоведеність до державно-правових форм вираження, через повну відсутність гарантій для свого реального існування.⁵

В основному ж увага науковців концентрувалась на загальних проблемах вдосконалення юридичної освіти, про що свідчать публікації, що значно переважають у кількісному вимірі. Йшлося про впровадження проблемно-інтенсивного методу викладання, загальних питань розвитку вузівських курсів правознавства, в яких наголошувалось на неможливості залишатись на монометодологічних підходах, в основі яких були виключно економіко-матеріалістичні погляди і схеми економічного детермінізму, аналіз права з класових позицій.⁶

Можна пригадати одну з небагатьох наукових збірок "Правова система

соціалізму", в якій багато уваги приділили змінам акцентів в добу перебудови, сформулювали наукову мету як досягнення концептуальної єдності усіх правових понять і впровадження системної методології.⁷ Послідовно розгорнутої оцінки марксистсько-ленінської методології і методики викладання навчальних вузівських курсів, зокрема курсу історії держави і права, в ній ще нема. Позиція невизначеності науково-методологічного пошуку співпала з розколом наукових сил в питаннях методології на прибічників цивілізаційної теорії і захисників європоцентризму і панамериканізму, що, безумовно, не сприяло швидкому вирішенню окресленої проблеми.

В такому ж суперечливому стані довго перебували юридичні науки і їх вузівське викладання в Україні, аж поки не з'явилась підготована Академією Наук України збірка "Методологічні проблеми юридичної науки" /рос.мовою - К., 1990/, в якій проблеми методології зв'язувались з реальними потребами конструктивно перетворюючої практичної діяльності в країні і з усвідомленням того, що молодій українській демократії потрібно спиратись на позитивні знання не тільки свого конкретно-історичного законодавства, а й права як соціально-загальнолюдського явища, його ролі в організації співжиття людей. З подальшим поступом по шляху демократичних перетворень в країні проблема вписування України в загальноцивілізаційне розуміння сучасного правоустрою, закономірностей транснаціональної природи правової науки буде набувати все більшого значення. На цю закономірність слушно вказував один із провідних українських теоретиків права і співавторів названої збірки М.Козюбра.⁸

В процесі підготовки і прийняття нової Конституції України на перше місце вийшли проблеми співставлення досвіду правотворчості на Заході із вітчизняними надбаннями, що дещо знизило активність розробки загальних методологічних питань.⁹

Наступною важливою віхою в розробці проблем методології став доробок директора Науково-дослідного Інституту приватного права В.Селіванова, в якому, зокрема, слушно звертається увага на те, що в Україні не спрацьовують класичні методи аналізу соціальних процесів /наприклад, поширення висновків з однієї частини явища на другу, або на явище в цілому, метод зіставлення з відомими вже зразками соціальних змін і наслідків/, що є прямим результатом переобтяженості демократичної трансформації невдалими спробами одночасного вирішення всіх проблем. Така ситуація, на думку автора, потребує конкретного дослідження як матеріальних, так і духовних чинників об'єктивної реальності в своїй взаємодії, багатоаспектного підходу до пізнання права та його історії, виключаючи механічне перенесення чужого досвіду і розуміння достатності старих традиційних уявлень про людську свідомість та зміст діалектичного принципу єдності різноманітності.¹⁰

Сучасний державно-правовий розвиток чітко і конкретно поставив перед суспільством проблему матеріалізації демократичних накреслень через забезпечення верховенства права як бази функціонування всіх владних структур. Отже, принципово нового значення набуває розвиток правознавчої науки, її методологічного забезпечення, предметного усвідомлення того, що тільки в своїй сукупності кардинальні зміни в правотворенні, правореалізації, правозастосуванні можуть сприяти підвищенню правової культури нашого суспільства, як надійної основи подолання внутрішніх конфліктів і виходу із кризи на шлях повільного і впевненого розвитку.

Викладання курсу історії держави і права України виступає в таких умовах важливою складовою частиною правового виховання і повинно базуватись на відповідній методологічній основі, на засадах демонополізації, суцільної деідеологізації, плюралізму. І методологічно, і методично в центр уваги постає концепція особистої невідчуженої недоторканості, захист прав і свобод громадянина, забезпечення його інтересів, що розглядається нині не як право, дароване державою /концепція октроїрованих владою прав і свобод називається в наукових колах антиюридизмом/, а як природне право, притаманне громадянському відкритому суспільству /ренесанс концепції юснатуралізму/. Віднині людина, її свобода повинні стати найвищою соціальною цінністю в суспільстві. Активно сприяти реалізації цієї мети зможе такий вузівський курс історії держави і права, який буде послідовно висвітлювати проблеми правового регулювання з точки зору його орієнтування на особисті інтереси людей, їх права і свободи, які є межею у визначенні параметрів державного управління. В противному разі механізм правового регулювання не включається, а корисне поєднання особистих і суспільних інтересів не забезпечується, що загрожує руйнації ідеї громадянського суспільства.

Сучасне вивчення історії держави і права потребує органічного поєднання із розкриттям суспільних загальнолюдських цінностей /нового розуміння їх сутності, забезпечення і практичної реалізації/, аналізом їх правозахищеності в суспільній практиці, висвітленням можливих механізмів впровадження в подальшому розвої правової держави. Акцентування правозахисних проблем, в свою чергу, методологічно і методично зв'язано з проблемою згуртування сучасного суспільства і держави в Україні. Саме на засадах етатизму, усвідомлення національних інтересів і пріоритетів в державному, а не етнічному значенні, вдосконаленні держави як результату розвитку поліетнічного суспільства базуються сучасні методологічні вимоги щодо вдосконалення вузівського правознавчого курсу в Україні.

Важливою складовою нового підходу до філософсько-світоглядних основ викладання курсу історії держави і права повинно стати збереження і примноження найкращих національних державно-правових традицій українського народу, з одного боку, вмиле оперування корисним досвідом розвитку права в передових країнах Європи і світу для полегшення процесу формування відкритого громадянського суспільства в Україні, з другого. За таких умов певного переосмислення буде потребувати і класичний для західної демократії понятійний апарат.

Нагальною потребою методологічного забезпечення курсу повинно стати концептуальне спрямування на безупинне демократичне перетворення в правовій галузі. Тільки через демократизацію законодавчої основи держави, вдосконалення виконавчої і розпорядчої мережі владних структур, через кардинальну зміну держапарату /мова йдеться про підняття його професійних якостей і максимальне скорочення/ можлива реалізація проблем сучасного державотворення і перспектив побудови відкритого громадянського суспільства.

В процесі сучасного викладання історії держави і права особливого значення набуває методологічне положення про необхідність об'єктивного пізнання державно-правових явищ, висвітлення економічних, політичних, загально-правових, соціально-психологічних, кримінологічних, екологічних наслідків впровадження конкретних законів, правових норм, що застосовується в

конкретних галузях суспільного життя.

Звертаючи увагу на високі виховні можливості курсу історії держави і права України, підкреслимо і такі складові концептуальної основи курсу, як формування розширеного світогляду українських громадян і молоді особливо, результатом чого може стати бажання і вміння бути активними учасниками політичного життя, спільно працювати на користь громадянського суспільства, демонструючи на всіх етапах терпимість до політичних опонентів, розуміти і цінувати правопорядок, вміти приймати самостійні, свідомі, відповідальні рішення.

Забезпечення належного рівня викладення вузівського курсу історії держави і права України можливо лише за умови його незалежного науково-методологічного забезпечення, в основі якого пошуки інноваційних методологічних підходів, які б відповідали потребам практичного розвитку, затвердження принципу плюралізму не тільки в суто теоретичних, але й методологічних аспектах, озброєння усім багатством методичного інструментарію. Концептуально спрямований на науковий пошук, одухотворений ідеями демократичних перетворень, викладацький склад вузів може значно посприяти подальшим перетворенням в правовій галузі, закладенню основ правової системи, в центрі якої будуть ЛЮДИНА і ЗАКОН, а саме право стане цілою наукою і динамічним регулятором суспільних відносин.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Цупер Й. Методика исследования - составная часть методологии науки о государстве и праве.- *Pravny o bzoog(Чех)*.- 1986.-№ 10. - С.875-883. Вайхельт В. Задачи наук о гос-ве и праве.-*Neue justiz(ГДР)*1986.-№7. - С.262-265; 2. Алексеев С.С. Несколько мислей о нашей юридической науке. // *Советское государство и право*.-1989.-№5.-С.76; 3. Козлов В.А. Правопонимание и общая теория права: логико-мето-дологический аспект// *Известия высших учебных заведений: Правоведение*.-1987.-№6.-С. 21-27; 4. Нерсесянц В. История идей о правовом государстве и современность. // *Социалистическая законность*.-1989.-№1.-С.8-11. Гульпе А.Н. К вопросу о формировании методологии советской правовой науки. // *Советское государство и право*. -1991. -№4; Методології правової науки і правозастосовної практики - належну увагу.// *Право України*.-1996.-№12; Нерсесянц В. Философия права.-М.,1997; Новицкая Т. Вопросы методологии истории государства и права // *Вестник МГУ: Право*.-1997.-№1; 5. Нерсесянц В. Философия права.-С.31-33; 6. Орзих М.Ф. Вузовская юридическая наука в условиях перестройки. // *Правоведение*.-1988.-№3.-С.3-12; Бублик В.А., Драпкин Л.У. Проблемы развития вузовской юридической науки.// *Правоведение*.-1990.-№1.-С.16-24; 7. Правовая система социализма: понятия, структура, социальные связи./Ред.А.Васильева.-М.,1986.-С.84; 8. Коцюбра Н.И. Понятие и структура методологии юридической науки // *Методологические проблемы юридической науки: Сб.науч. трудов АН УССР.-Ин-т г-ва и права*.-К.,1990.-С.13; 9. Мацко А. Міжнародно-правові норми в контексті правової політики Української держави.// *Розбудова держави*.-1996.-№3-4; Шаповал В. Становлення конституціоналізму в Україні. // *Право України*.-1998.-№5; Анісімова А. Право на свободу: відповідність українського законодавства євростандартам.// *Право України*.-1999.-№2; 10. Селіванов В. Проблема методологічної обґрунтованості вітчизняного правознавства та юридичної практики.- *Право України*.-1998.-№12; 1999.-№1.